

Barnas psyko- sosiale miljø i barnehagen

Samlerapport for miljørettet helseverns systemtilsyn. Ringerike kommune

Kommuneoverlegen og fagansvarlig for miljørettet helsevern i Ringerike kommune har i perioden 2010-13 gjennomført systemtilsyn i barnehagene i kommunen. Målet har vært å kartlegge barnehagenes arbeid for å ivareta og fremme barnas psykososiale miljø. Overordnet målsetting har vært å bidra til læring og forbedring. De dokumenterte observasjoner er ment å danne grunnlag for barnehagens videre arbeid med barnas psykososiale miljø.

Mai 2013

Samlerapport - Barnas psykososiale miljø i barnehagen

Innhold

Sammendrag	3
DEL I: INNLEDNING OG VALG BAKGRUNN	5
1. Begrunnelse for valg av tilsynsfokus	5
2. Barn- og barnehager i Ringerike kommune	5
3. Systemtilsyn	6
4. Lovgrunnlag	6
5. Begrepsavklaringer	6
DEL II: SYSTEMTILSYN 2010 - 2013	9
1. Metode:	9
2. Rapportering.....	10
3. Resultater	10
a. Questback-undersøkelsen.....	10
b. Resultat fra tilsynsbesøkene	12
4. Diskusjon	14
5. Konklusjon	17
DEL III: INDIVIDUELLE RAPPORTER	18
Vedlegg:	18
Referanser:.....	18

Samlerapport - Barnas psykososiale miljø i barnehagen

Sammendrag

Målet med systemtilsynet er å kartlegge barnehagenes arbeid for å ivareta og fremme barnas psykososiale miljø. Overordnet målsetting er å bidra til læring og forbedring. Systemtilsynet er gjennomført etter en tredelt metode. Innledningsvis ble det gjennomført et informasjonsmøte for barnehagene deretter har informasjonen blitt fulgt opp gjennom informasjonsskriv. Barnehagenes styrende dokumenter, rutiner, registrerte volds- og mobbesaker m.m. de to siste årene kartlagt ved bruk av en spørreundersøkelse (Questback). Avslutningsvis ble det gjennomført utdypende tilsynsbesøk ved tre barnehager.

Funn:

Under tilsynet har barnehagene fremstått som positive og engasjerte. Det ble presentert flere tiltak i arbeidet med barnas psykososiale miljø. 30 av 31 barnehager deltok i undersøkelsen. Deltagende barnehagene oppgir å ha til sammen 1380 barn.

I undersøkelse ble det kartlagt hva barnehagene har av styrende dokumenter, hvordan de brukes, evalueres og videreutvikles. Undersøkelsen viste stor spredning i antall og omfang av styrende dokumenter. Barnehagene har ikke et ensartet sett med styrende dokumenter for arbeidet og ikke alle kan vise til forbindelser mellom dokumentene. Barnehagene oppgir å ha fra ett til åtte styrende dokumenter (snitt 2,8). De styrende dokumentene omfatter gjeldende lovverk, nasjonale retningslinjer, rammeplaner, egne lokale planer og årshjul.

Systemtilsynet hadde hovedfokus på mobbing og vold i barnehagen. På tilsynsbesøkene ble det avdekket god forståelse av begrepene "vold" og "mobbing". Men de intervjuede ga uttrykk for at begrepene "mobbing" og "vold" ikke var egnet karakteristikk for små barns handlingsmønster, barna mangler både bevissthet rundt sin egen handling og forståelse av konsekvensene av egen handlingen. De intervjuede opplyste at begrepet "trivsel" derfor ble benyttet. For å sikre barna et godt miljø er det nødvendig at barnehagene har klare kriterier for hvordan sentrale begreper skal forstås. Funn knyttet til begrepsforståelse indikerer et behov for kompetanseheving.

Spørreundersøkelsen avdekket at 70 % av barnehagene har kartlagt barnas trivsel i løpet av de to siste årene, 80 % av barnehagene oppgir at de har oversikt over barn som ikke trives. Videre opplyser 80 % av barnehagene at de har kartlagt foreldres tilfredshet og 73 % av barnehagene har oversikt over de foreldrene som ikke er tilfreds. 70 % av barnehagene mener å ha oversikt over barn som opplever seg mobbet eller utsatt for vold. 73 % oppgir at de har oversikt over de foreldre og barn som opplever mobbing og vold i barnehagen.

Systemtilsynet avdekket at barnehagenes system for integrering av tilbakemeldinger fra brukerne, er mangelfulle. Det gjøres for eksempel regelmessige tilfredshets- og trivselsundersøkelser, men resultatene av disse bekjentgjøres og benyttes i liten grad i organisasjon på overordnet styringsnivå. Foreldreråd rapporterer at de i varierende grad er involvert i de saker og forhold som angår barnas psykososiale miljø. Brukerengasjementet (foreldre og barn) er vesentlig for å lykkes i arbeidet med utvikling av det psykososiale miljøet i barnehagen.

Samlerapport - Barnas psykososiale miljø i barnehagen

Konklusjon

De dokumenterte observasjoner som framkommer av denne undersøkelsen, er ment å danne grunnlag for barnehagenes videre arbeid med barnas psykososiale arbeidsmiljø.

Tilsynsmyndigheten vurderer at det er grunnlag for følgende konklusjon:

Barnehagene har planer for arbeid med barnas psykososiale miljø, men har ikke et dokumentert system for kontroll, sikring og utvikling av planen for arbeidet. Barnehagenes utfordring ligger i å utarbeide og implementere et system for styring av arbeidet med psykososiale forhold for barna.

Tilsynet avdekket at det blant barnehagenes ansatte, er en erkjennelse av at begrepet mobbing ikke oppleves som dekkende for de observasjoner som gjøres, spesielt for de minste barna i barnehagen. Barnehagen er en arena for læring og mestring av sosiale ferdigheter. Det framstår et sentralt behov for å presisere begreper og vurderinger knyttet til barnas psykososiale miljø, herunder begrepene mobbing, vold og trivsel.

Samlerapport - Barnas psykososiale miljø i barnehagen

DEL I: INNLEDNING OG VALG BAKGRUNN

Systemtilsynet er utført av fagansvarlig for miljørettet helsevern Unni Suther og kommuneoverlege Karin Møller i perioden 2010-2013. Sektor for oppvekst i Ringerike kommune ved spesialrådgiver Geir Svingheim og kommunalsjef Marianne Mortensen er holdt orientert om tilsynet og tilsynsmetoden. Faglig bistand er gitt av kommunepsykolog Ingrid Sønstebø. Teknisk bistand til Questback-undersøkelsen er gitt av avdelingsleder for organisasjonen i Ringerike kommune, Magnus Nilholm.

1. Begrunnelse for valg av tilsynsfokus

Mobbing utgjør en betydelig folkehelseutfordring. Mobbing er en sterk risikofaktor både for akutte og senere psykiske lidelser (Olweus, 1992). Langtidseffektene illustreres av en norsk undersøkelse der man fant at omkring halvparten av de voksne pasientene som søkte poliklinisk hjelp for psykiske lidelser, hadde vært utsatt for alvorlig mobbing på skolen (Fosse, 2006 i Mykletun et al, 2009). Ikke bare mobbeofrene, men også de som plager andre (spesielt gutter), har forhøyet risiko for å utvikle vansker. Vanligst er kriminalitet og rusmisbruk (Sosial- og Helsedirektoratet, 2007. IS-1455; Sourander et al., 2007). I en av Olweus' studier fant man at rundt 60 % av guttene som mobbet andre i 7. til 10. klasse ble dømt for en eller flere kriminelle handlinger før de fylte 24 år (Olweus, 2009). Både den som mobbes og den som utsetter andre for mobbing er i risiko for utvikling av sosiale og psykiske vansker. Mobbing påvirker også barnas læringsnivå; 90 % av mobbede elever opplever et fall i karakterer i skolen (Olweus, 1992).

Arbeid mot mobbing har vært et sentralt satsningsområde i oppvekstsektoren de senere årene (Kunnskapsdepartementet). Til tross for dette er mobbing fortsatt en sentral utfordring. Mobbing resulterer i en subjektiv opplevelse av krenkelse og tap av trivsel, og er med det et brudd på retten til å bli respektert og å være trygg. Kritiske suksessfaktorer for å sikre gode oppvekstmiljø for barna er at arbeidet må være systematisk, langsiktig og synlig i planene for barnehagen.

I *Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver 2011* gis barnehagen et viktig samfunnsoppdrag gjennom tidlig forebygging av diskriminering og mobbing. Barnehagene gis et ansvar for å legge til rette for utvikling av sosial kompetanse gjennom å motvirke utvikling av problemadferd. Det krever tydelige omsorgsfulle og nære voksne med holdninger, kunnskaper og ferdigheter som gjør det mulig å møte, forstå og oppdra barn på en god måte. Barna har krav på å bli respektert og oppleve trygghet i barnehagen. Det gjør barnehagen til en viktig arena der barna erfarer, lærer og øver sosiale ferdigheter, relasjoner og utvikler et selvilde.

2. Barn- og barnehager i Ringerike kommune

I Ringerike er det 1859 barn i alderen 0 til 5 år (KOSTRA: 15.12.2012).

Det totale antall barn i barnehager i Ringerike i denne undersøkelsen er oppgitt til 1380. I

Samlerapport - Barnas psykososiale miljø i barnehagen

kommunen er det i alt 31 barnehager: syv familiebarnehager, 13 private barnehager og 11 kommunale barnehager.

Barnehagene varierer i størrelse fra en til fire avdelinger med mellom åtte og 120 barn, familiebarnehagene har en til to avdelinger eller maksimalt 10 barn. Alle barnehager i Ringerike er godkjent etter Forskrift om miljørettet helsevern i barnehager og skoler m.v. § 6. Krav om godkjenning. Godkjenningene ble gitt i perioden 1998 – 2012.

3. Systemtilsyn

Dette tilsynet gjennomføres som et systemtilsyn med fokus på om virksomhetenes praksis er underlagt styring og om praksis samsvarer med myndighetskravene. Barnehagene skal ha et internkontrollsystem som skal synliggjøre at virksomheten tilrettelegger sine tjenester slik at myndighetenes krav til faglig forsvarlighet oppfylles. Et fullverdig internkontrollsystem krever at virksomheten:

- 1) har et styringssystem som gir oversikt over styrende dokumenter
- 2) kontrollerer at de styrende dokumenter er kjent, akseptert og gjenspeiles i tjenesteutøvelsen
- 3) sikrer kontinuerlig utvikling av tjenesten ut fra risikovurderinger og analyser

4. Lovgrunnlag

Det aktuelle tilsynet baseres på Lov om folkehelsearbeid (folkehelseloven) samt Forskrift om miljørettet helsevern i barnehager og skoler m.v. § 12 med henvisning til § 4:

§ 4. Ansvar. Internkontroll

Leder av virksomheten har ansvar for å påse at bestemmelsene i eller i medhold av denne forskrift overholdes, og skal rette seg etter de pålegg som kommunen til enhver tid gir.

Virksomhetens eier skal påse at det er etablert et internkontrollsystem.

§ 12. Psykososiale forhold

Virksomheten skal fremme trivsel og gode psykososiale forhold.

5. Begrepsavklaringer

Styrende dokumenter er fellesbetegnelse på de dokumenter som inneholder informasjon om organisasjonens mål, planer, prosedyrer og rutiner som virksomheten har utarbeidet og som utgjør en del av virksomhetens styringssystem.

Resultatdokumenter (registreringer) er dokumenter som sier noe om praksis i virksomheten; informasjon om hva som har skjedd.

Avvik er mangel på oppfyllelse av krav gitt i eller i medhold av lov eller forskrift.

Ved systemtilsyn undersøkes det om internkontrollen sikrer forsvarlige tjenester. Avvik funnet ved tilsyn framkommer gjennom å avdekke mangler eller svakheter i tjenesteytingen. Tilsynet registrerer hva det er i interkontrollen som medfører eller gir økt risiko for svikt i de faglige aktiviteter. Fokus er på det området tilsynet omfatter.

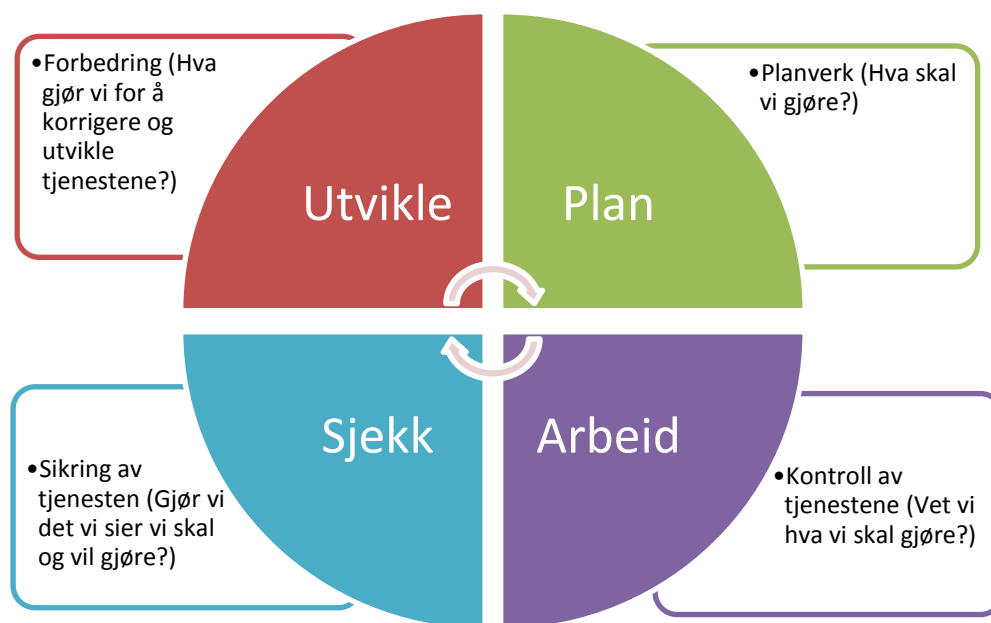
Samlerapport - Barnas psykososiale miljø i barnehagen

Merknad er forhold som ikke er i strid med krav fastsatt i eller i medhold av lov eller forskrift, men der myndigheten finner grunn til å påpeke mulighet for forbedring. Tilsynsmyndigheten kan trekke fram andre forhold, som for eksempel forhold som har bidratt positivt til at det ikke er funnet avvik på et område.

Revisjonsbevis er en betegnelse som nyttes i vurderingen av forhold tilsynet avdekker. Tilsynsmyndigheten må ut fra sin faglige og juridiske erfaring bedømme når et forhold er tilstrekkelig sannsynliggjort for å kunne brukes som revisjonsbevis.

Systematisk og kontinuerlig forbedring og læring

Hovedformålet med systemtilsynet er gjensidig læring. De dokumenterte observasjoner skal danne grunnlag for skolens videre arbeide mot utvikling av barnas psykososiale arbeidsmiljø på skolen. Tilsynsmyndigheten har benyttet en modell for systematisk og kontinuerlig læring og forbedring (modell etter Deming) i utforming av tilsynet og tilsynsrapporten:

Figur: 1 Modell etter Demings kvalitetssirkel for kontinuerlig forbedring, jf. [Diskusjon](#)

Definisjon av begrepet mobbing, trivsel og psykososial helse.

Mobbing:

De fleste definisjoner av begrepet mobbing fremhever at en person over tid utsettes for negative handlinger fra én eller flere personer, og at styrkeforholdet (fysisk eller psykisk) mellom mobber og mobbeoffer er ujevnt.

Olweus (1992:17) har utviklet en av de mest anvendte definisjoner av begrepet mobbing:

«En person er mobbet eller plaget når han eller hun, gjentatte ganger og over en viss tid, blir utsatt for negative handlinger fra en eller flere andre personer».

I Utdanningsdirektoratets veileder *Barn sin trivsel - voksne sitt ansvar, 2012* beskrives begrepet mobbing i en rekke momenter:

Samlerapport - Barnas psykososiale miljø i barnehagen

"Mobbing blir definert ulikt, men noen av trekkene i ulike definisjoner er at:

- *det dreier seg om negative, fysiske eller psykiske handlinger begått av en eller flere mot en annen*
- *den som blir utsatt for erting, plaging, eller utestenging, er lett tilgjengelig som del av et fellesskap han eller hun ikke har valgt selv*
- *det er ubalanse i maktforholdet slik at det er vanskelig å forsvare seg*

Noen legger til at:

- *handlingene må ha en viss hyppighet og gå for seg over tid*
- *handlingene er planlagte eller ondsinnede"*

Det understrekes at opplevelsen av mobbing er subjektiv, og definisjonsretten ligger hos den som føler seg utsatt for mobbing.

Trivsel:

Begrepet trivsel anvendes i dag som et sentralt begrep for å angi barnas psykososiale helse: «Trives barnet?» er et kjernes spørsmål.

Forhold som er relevante for god trivsel, kan beskrives i ulike hovedkategorier;

God trivsel forutsetter at individet opplever at egne behov er tilfredsstillende dekket innenfor:

- Mellommenneskelige relasjoner (f.eks. familie, venner, trygghet, sosial tilhørighet og nettverk, fravær av mobbing m.v.)
- Egen utvikling og verdighet
- Materielle verdier (mat, klær, utstyr m.v.)
- Tilgang til kollektive verdier; f.eks. kulturelle tilbud, opplæringstilbud, friluftsområder, aktivitetstilbud, lekeplasser.

Det finnes i dag ikke en samlet definisjon av hva god trivsel er. I det avspeiles det at trivsel er et bredt og individuelt begrep, som har mange vinklinger. Vi mener derfor det er relevant å se på trivsel som et komplekst og individuelt relatert begrep, og oppfordrer til at vi fremover i bruken av begrepet er mest mulig presise.

Psykososial helse:

Slik det er beskrevet i veileder: *Helse, miljø og trivsel i barnehagen* (Sosial- og helsedirektoratet, Kunnskapsdepartementet, mfl):

"Psykososial helse forbindes med opplevelse av: trygghet, mestring, nærhet, og livsglede.

Helsebegrepet beskrives i dag på ulike måter. Det dreier seg ikke bare om fravær av negative faktorer som for eksempel sykdom, mobbing og skade, men like mye om tilstedeværelse av positive faktorer som trivsel, overskudd, mestring og sosial støtte m.m.)".

Mobbing kan føre til dårlig helse og tap av trivsel. Petter F. Hjort har utviklet en definisjon av god helse som nyttes i Ringerike kommunes folkehelsearbeid:

«God helse er å ha overskudd til å mestre hverdagens utfordringer»

Samlerapport - Barnas psykososiale miljø i barnehagen

DEL II: SYSTEMTILSYN 2010 - 2013

Ved tilsynet er det fokusert på de tjenester som ytes til *brukerne* (barn og foreldre/foresatte) i barnehagen. Tilsynet er ment å undersøke om barnehagens internkontrollsystem sikrer at alle barna faktisk får de tjenestene de har rett til i henhold til *Forskrift om miljørettet helsevern i barnehager og skoler m.v.*, at tjenestene er levert til rett tid og er av rett kvalitet.

1. Metode:

Tilsynet er tilrettelagt med tre moduler:

Tilsynets del 1: Fagmøte

Høsten 2010 arrangerte Miljørettet helsevern i Ringerike kommune en to timers temasamling for ledere i skoler og barnehager i Ringerike med fokus på internkontroll, tilsyn og psykisk helse for barn og unge. Program: Se vedlegg I.

Tilsynets del 2: QUESTBACK-undersøkelse.

Spørreskjemaet brukt i Questback-undersøkelsen er utarbeidet av tilsynsmyndigheten. Undersøkelsen ble gjennomført i november 2012. Skjemaet ble sendt til alle barnehager i Ringerike. Spørsmålene var knyttet til:

1. Planer, prosedyrer og rutiner
2. Psykososialt miljø
3. Tilsyn med barna
4. Mobbing og vold

Kopi av spørreskjema: Se vedlegg II

Tilsynets del 3: Systemorientert tilsyn

Tilsynene ble gjennomført som heldagstilsyn i januar 2013 ved fagansvarlig miljørettet og helsevern og kommuneoverlegen. Barnehagene som ble besøkt ble valgt med mål om å dekke variasjonen. Valget falt på tre barnehager med til sammen 179 barn (tilsvarende 13 % av barn i barnehager i Ringerike):

- En privat to avdelings barnehage
- En privat fire avdelings barnehage
- En kommunal fire avdelings barnehage

Det ble nyttet ensartet agenda for systemtilsyn:

- Åpningsmøte
- Intervju: Styrer, to pedagogiske ledere og to assistenter (valgt av styrer)
- Befaring på sosiale møteplasser.
- Intervju: FAU-leder.
- Sluttmøte med oppsummering av funn

Samlerapport - Barnas psykososiale miljø i barnehagen

2. Rapportering

I tilsynsrapportens generelle del gjennomgås en sammenstilling av resultater og funn fra spørreundersøkelsen (questback) og tilsynsbesøkene. De tre barnehagene som har hatt supplerende tilsyn, vil motta egen tilbakemelding med nærmere redegjørelse for funnene. Samlerapporten vil være offentlige dokumenter og vil bli forelagt politiske organer. Opplysningene om de enkelte barnehagene vil være unntatt offentlighet da disse anses for å være en del av de interne arbeidsdokumentene i denne saken.

3. Resultater

a. Questback-undersøkelsen

Svarprosent:

Styrerne ved kommunens 31 barnehager fikk tilsendt questback-skjema på e-post. Svarprosenten er 97 % av barnehagene (30 av 31 barnehager). Disse 30 barnehagene oppgir å ha ansvar for 1380 barnehagebarn. Barnehagene rapporterte dataene for de to siste årene.

Funn:

Styrende dokumenter:

Barnehagene refererer til et omfattende og uensartet sett med styrende dokumenter for arbeidet med det psykososiale miljøet for barna. Antall dokumenter varierer fra ett til åtte med et snitt på 2,6 dokumenter per barnehage.

15 barnehager oppgir sentralt lovverk som "barnehageloven", "rammeplan" og hefte "mobbing i barnehage". 18 oppgir egne planer, HMS - eller andre rutiner, 25 oppgir fagplaner, seks barnehager oppgir kommunens internkontrollsystem, 14 barnehager bruker årshjul eller årsplaner, fire barnehager bruker "alle med", en oppgir å bruke programmet "styrerassistenten" og seks opplyser å gjennomføre årlige brukerundersøkelser. Det framgår ikke av svarene at det er ikke en tydelig sammenheng eller hierarki i de styrende dokumenter.

Resymé: Tilsynet avdekket at det ikke oppføres ensartet sett av plan- og styringsdokumenter i barnehagene og det angis ikke et tydelig hierarki mellom de ulike plan og styringsdokumentene i de enkelte barnehagene.

Kjennskap til planer og prosedyrer.

Spørsmål: Hvordan blir prosedyrene gjort kjent for medarbeiderne?

Mange barnehager oppgir at de har flere innfallsvinkler (fra en til syv, snitt: 2,4) i arbeidet med å gjøre de styrende dokumentene kjent blant medarbeiderne.

Av responsen framgår at gjennomgang av de styrende dokumentene for å sikre kjennskap til planverket, er jevnlig tema på personalmøter (20), pedagogiske ledermøter (7) og avdelingsmøter (8). Videre oppgir ni styrere at de ansatte medvirker i utformingen av planene. Ni styrere oppgir at planverket er oppe på årlige plan- eller fagdager.

Samlerapport - Barnas psykososiale miljø i barnehagen

Kontroll av etterlevelse av plan og prosedyrer

Hvordan kontrollerer du at prosedyrene følges?

17 barnehager oppgir at kontroll med etterlevelse av planverket er tema på samtaler med ansatte, fire oppgir å benytte kvittering på at de styrende dokumentene (planverket) er lest. Tolv oppgir å ha prosedyrer for og dokumentasjon på evaluering av planverket, fem oppgir å nytte foreldresamtaler, ni styreere oppgir egenvurdering, observasjoner og samarbeid for kontroll med at planverkets etterleves.

Resymé: Styrene opplyser at sikring av kunnskaper om og kontroll med etterlevelse av planer og prosedyrer gjøres i ulike arenaer og at det nyttes ulike fremgangsmåter i de ulike barnehager. Felles er høy grad av muntlig formidling som metode for kontroll og sikring med etterlevelse av barnehagens internkontrollsystem.

Kartlegging av trivsel:

21 (70 %) barnehager har kartlagt barnas trivsel i løpet av de to siste årene, hvorav 13 (43 %) av barnehagene bruker strukturerte spørreskjema.
--

24 (80 %) barnehager oppgir å ha oversikt over barn som ikke trives.
--

24 (80 %) barnehager oppgir å ha kartlagt foreldrenes tilfredshet i løpet av de to siste årene, av disse har 22 (73 % av barnehagene) brukt strukturert skjema og to (7 % av barnehagene) har brukt samtaler.

22 (73 %) barnehager oppgir å ha oversikt over foreldre og barn til de som ikke er tilfreds, to (7 %) har ikke svart og 6 (20 %) har ikke oversikt.

Resymé: Tilsynet avdekket at over 70 % av barnehagene, ved bruk av strukturerte og egne spørreundersøkelser, gjennomfører årlige trivselsundersøkelser og opplever å ha oversikt over om barna trives og om foreldre er tilfredse med barnehagen.

Vold og mobbing:

21 (70 %) barnehager oppgir å ha oversikt over barn som opplever seg mobbet eller utsatt for vold. 5-6 barnehager oppgir at mobbing kan forekomme. Diffuse svar, i antall er < 10 barn, men barnegrupper er nevnt uten å angi antall barn på gruppen.

22 (73 %) barnehager oppgir å ha oversikt over foreldre og barn til de som opplever mobbing og vold i barnehagen.

Resymé: 70 % av barnehagene opplyser at de har oversikt over barn og foreldre, som opplever mobbing i barnehagen.

Samlerapport - Barnas psykososiale miljø i barnehagen

Egenkompetanse:

Alle barnehagene er enige i påstanden om at de har kompetanse på å oppdage de barna som ikke trives i barnehagen.
Alle barnehagene er enige i påstanden om å ha god kompetanse på å legge til rette for et godt psykososialt miljø.
25 (83 %) barnehager er enige i påstanden om at trivselsundersøkelser et viktig tema på foreldremøter.
29 (97 %) barnehager oppgir at foreldrene er opptatt av barnehagens tilretteleggelse av barnas psykososiale miljø.

Resymé: Barnehagene oppgir at de anser seg for å ha god kompetanse på barnas trivsel og psykososial behov og at foreldrene er engasjerte i barnas psykososiale miljø.

b. Resultat fra tilsynsbesøkene

Det ble gjennomført tilsyn i tre eller 10 % av barnehagene. De tre barnehagene oppgir å ha tilsyn og omsorg med 179 eller 13 % av barna. De tre barnehagene som ble besøkt har ulik driftsprofil. Alle er relativt store barnehager med flere avdelinger og alle har barn i alderen 1-6 år. Alle personalgrupper og FAU-representantene deltok engasjert og aktivt i tilsynsbesøket og ga uttrykk for at de opplever det som nyttig å få satt fokus på temaet. Eksempler på uttalelser:

«Det var godt dere kom for da måtte vi sette det på dagsorden og bare det gjør at vi blir oppmerksomme på en annen måte.»

«Vi ser at vi allerede nå har lært noe.»

Barnehagenes arbeid med barnas psykososiale forhold, mobbing, vold og trivsel var hovedfokus på systemtilsynene. Vi vektla at de intervjuede i barnehagene kunne dokumentere utsagnene de kom med og det ble framlagt skriv som dokumenterte planer eller rutinene som var i bruk. De intervjuede ga entydig beskrivelse av definisjonene av begrepene "mobbing" og "vold", men påpekte samtidig at dette ikke er adferd som alltid kan tilskrives små barn. Ansatte i barnehager mener at de gjennom observasjon kan se om barna trives eller ikke, men definisjon på hva som ligger i trivselsbegrepet ble ikke utdypet.

I to av tre barnehager ga de ansatte forskjellig beskrivelse av hvordan enkelttilfeller og gruppetilfeller av uønsket adferd og mobbing ble håndtert i barnehagen. Forskjellen relateres til rapportering og dokumentasjon. Grensen for rapportering er ikke fastlagt. Det gir utfordringer knyttet til systematisk arbeid for et godt psykososialt miljø.

Begrepet mobbing ble i intervju oppgitt å være gjenstand for mange diskusjoner og

Samlerapport - Barnas psykososiale miljø i barnehagen

overveielser. De minste barn i barnehagen har ikke en bevist adferd, ikke et fasthold og kontinuert adferdsmønster overfor enkelte andre barn. Barnas sosiale kompetanse og omgang må læres og barnehagen er en arena hvor prøving, feiling og utvikling står sentralt. Det kan være vanskelig å skille mellom begrepene "mobbing" og "vold" og begrepene av "plaging", "erting" og "terging".

Alle spurte redegjorde for en ensartet forståelse av begrepet mobbing, men formulerte samtidig:

«- men det finnes ikke her, for barna er ikke beviste om handlinger, har ikke evnen til kontinuitet og har ikke et aktivt ønske om å krenke enkelte andre».

En foreldrerepresentant foreslo at begrepene, for å bli forstått i barnehagen, kunne beskrives:

«Mobbing er dårlig adferd satt litt i system med gjentakelse; f.eks. lukke ute, snakke dårlig, erte, ubehagelig – spesielt om det er en gruppe mot enkelt person»

Og

«Vold et ulikt parti, hvor det går utover den svakere part og hvor det er et moment av bevissthet bak handlingen».

Barnehagene har ikke et system der de registrerer tilfelle av mobbing/uønsket adferd på et systematisk nivå. Enkelt begivenheter håndteres når de oppstår og de besøkte barnehager beskrev alle et avtalt, felles akseptert system for tilbakemelding og dialog med de respektive foreldrene. Det ble beskrevet eksempler som de ansatte i barnehagen, oppfattet som uønsket adferd, assosiert til forståelsen av mobbing. Eksempelene under illustrerer utfordringer som observeres av barnehagepersonalet:

- *«Et barn på under 2 år med dårlig språk. Han bruker spaden som kommunikasjonsmiddel ... i løpet av kort tid blir han av de større barn i barnehagen stemplet som en man bør unngå. Det observeres av de voksne, som opplever det som et første steg til sosial isolasjon i barnegruppen»*
- *« ... nei vi har ikke hatt utfordringer i barnegruppen. Ikke før nå – nå begynner prinsessetiden – den tid der alle jentene skal ha skjørt og strømpebukser i rosa...»*
- *«... vi har hatt et tilfelle der vi måtte ha dialog med barna om toleranse for barn som ikke ser ut som de fleste andre, det omhandlet en gutt som ikke gikk kledd som gutter flest og i tillegg hadde langt år. Det gav gode samtaler – men var også nødvendig for å unngå at han ble isolert i barnegruppen»*
- *«Vi har jo daglig episoder med biting, dytting, og det å ta andre sine leker. Det er normalt at barn gjør. Det er enkeltepisoder som representerer læring og utvikling, sjeldent slik vi vil si det er systematisk, eller bevist skading og mobbing. Men det kan være vanskelig å si noe om hvor grensen er, når det blir så uønsket at det er adferd».*

Barnehagene beskriver alle at de bruker observasjon, dialog og drøfting med kollegaer som viktigste metode for å avdekke og håndtere situasjoner mellom barna. En barnehage illustrerte og beskrev et system for registrering av utagerende adferd (f.eks. biting, slag, spark) som verktøy for å avklare grensen mellom normal og uønsket adferd.

De tre barnehagene beskriver at de har foreldresamtaler og -møter, samt at det gjennomføres brukerundersøkelse blant foreldrene. En barnehage beskrev at svarprosenten

Samlerapport - Barnas psykososiale miljø i barnehagen

på foreldreundersøkelsen var tett opp mot 100 % på deres siste undersøkelse. Øvrige barnehager oppga lave svarprosent og opplever det som utfordrende å få innhentet representative data.

To av barnehagene beskrev at de har regelmessige samtaler med barna i barnegruppene og noen har enkeltvis barnesamtaler. Samtalene omhandler bl.a. trivsel, sosial kompetanse og ønsker til aktiviteter.

Ingen av de tre barnehager oppgir at foreldre og barn er deltakere i utviklingen av planer for barnehagen. Foreldreutvalget forelegges planene og har uttale rett.

Resultater fra foreldreundersøkelser forelegges foreldrene og foreldreutvalget i en av tre barnehager. Resultater fra samtaler med enkelt barn drøftes med hver enkelt forelder. I de barnehager der man nytter barnesamtaler, benyttes resultatet i avdelingene. Det gjøres ikke en registrering som inngår i det overordnede systematiske arbeid.

Funn:

Barnehagen har planer for arbeid med barnas psykososiale miljø, men har ikke et dokumentert system for kontroll, sikring og utvikling av planer for arbeid med barnas psykososiale miljø.

Barnehagenes utfordringer ligger i å utarbeide og implementere et system for styring av arbeidet med psykososiale forhold for barna i barnehagen og kontinuerlig kontrollere, sikre, evaluere og forbedre systemet og det systematiske arbeidet.

Barnehagene har:

- Ulike planverk og manglende oversikt over de styrende dokumentene.
- Utfordringer knyttet til begrepsforståelse og bruk av begrepene mobbing, trivsel osv..
- Mangelfullt systematisk arbeid for kontinuerlig utvikling av tjenesten, begrunnet i:
 - o Ikke systematisk avdekking eller registrering av dårlig trivsel og mobbing.
 - o Uklar eller manglende instruks (prosedyre) for håndtering av uønsket adferd, mobbing og vold.
 - o Ulike former for registreringer av observasjoner av uønsket adferd hos enkelt barn og barnegrupper.
 - o Manglende brukerinvolvering i planarbeid for utvikling av barnehagene.
 - o Manglende implementering av trivselsundersøkelser i planverket.
- Utfordringer knyttet til stabilitet og kontinuitet i personalegruppen for å sikre barna et godt psykososialt miljø.

4. Diskusjon

Kommuneoverlegen og fagansvarlig for miljørettet helsevern i Ringerike kommune ønsket å undersøke hvordan barnehagene arbeider for å oppfylle *Forskrift om miljørettet helsevern i barnehager og skoler m.v. §§ 4. Ansvar. Internkontroll og 12. Psykososiale forhold.*

Samlerapport - Barnas psykososiale miljø i barnehagen

Undersøkelsen er et ledd i kommunens ansvar for folkehelse, jf. *Lov om folkehelsearbeid (folkehelseloven), § 5. Oversikt over helsetilstand og påvirkningsfaktorer i kommunen.* Tilsynsmyndigheten har ikke funnet at lignende tredelt tilsyn er gjort i andre kommuner, men har selv gjennomført tilsvarende undersøkelse i grunnskolene i Ringerike i 2010-2012. Metoden kan dermed sies å være utviklet lokalt.

Dette tredelte systemtilsyn bidrar til en triangulering av data for tilsynsmyndigheten. Innledning med fagdag satte fokus på temaet "psykisk helse" og "internkontroll" som er vår vinkling på tilsynet. Sammen med questbacken, denne samlerapport og møte med enhetene bidrar det til å sette fokus på temaet. Oppfølgende tilsynsbesøk hos en representativ del av barnehagene bidrar til en utdyping av undersøkelsen og belyser flere sider av temaet. Som tilsynsmyndighet mener vi at metoden legger til rette og gir mulighet for gjensidig læring og utvikling.

Det er utfordrende å formulere spørsmål som kan gi gode og dekkende svar. Undersøkelsen har også måttet være av begrenset omfang, med hensyn til gjennomførbarheten i barnehagene. 30 av 31 barnehager er med i undersøkelsen, disse barnehagene opplyser å ha tilsyn og omsorg med 1380 barn.

Systemtilsynet avdekket at barnehagene har ulike praksis for å utarbeide planer og for å dokumentere arbeidet med barnas psykososiale miljø. Vi har derfor valgt å vurdere svarene opp i mot en modell etter Deming som kan være til hjelp for forståelsen av hvordan barnehagen kan arbeide for å utvikle tjenesten ([Figur: 1 Modell etter Demings kvalitetssirkel for kontinuerlig forbedring](#)).

a. Planverk (plan)

Barnehagene kunne vise til et stort utvalg av planer og beskrivelser av temaet "psykososiale forhold for barn". Det framgikk ikke av undersøkelsen at det var en klar oversikt over sammenhengen i planverket i den enkelte barnehagen. Ansatte i samme barnehage nevnte under intervju tittel på forskjellige styrende dokumenter som de oppfattet som viktigste styrende redskaper for dem selv. Det meldes at foreldre i liten grad involveres i utarbeidelsen av de styrende dokumentene og brukernes egne krav og behov gjenspeiles i liten grad i planverket.

b. Kontroll av tjenesten (arbeid)

Barnehagene var ulike på hvordan ledelsen kontrollerte at de formelle styrende dokumentene faktisk ble fulgt i det daglige arbeidet. Samtaler og observasjon er angitt som metode for kontroll med utførelsen av tjenesten. Kun 12 eller 40 % av barnehager var tydelige på at de kan dokumentere hvordan de følger opp arbeidet med barnas psykososiale miljø. Kontroll med at egne vedtatte planer for arbeidet må kunne dokumenteres (Internkontroll).

c. Sikring av tjenesten (sjekk)

Barnehagene utførte i ulike grad brukerundersøkelser blant ansatte, foreldre og barn, responsen på undersøkelsene varierte og det er uklart hvordan resultatene brukes. Kun seks barnehagene melder at resultatene fra brukerundersøkelser inngår som en del av

Samlerapport - Barnas psykososiale miljø i barnehagen

de styrende dokumenter. Resultater av brukerundersøkelsene er nødvendig for å yte en god tjeneste. Anbefalt strategi: ***Rett tiltak til rett tid til rett person.***

d. Forbedring av tjenesten (utvikle)

Planene (a) for arbeidet må utvikles (d) gjennom erfaringstilbakeføringer fra utført kontroll (b) med og sikring (c) av tjenesten.

Vi har i denne undersøkelsen påvist at en lav prosentandel av barnehagene faktisk kan dokumentere at de kjenner til barnas trivsel. Kun 43 % av barnehagene benytter strukturert skjema for kartlegging av barnas trivsel. Noen barnehager benytter egne skjemaer, foreldresamtaler og -intervjuer for å kartlegge barnas trivsel. Vi kjenner ikke kvaliteten på barnehagenes egne skjemaer og intervjuer. Barnas trivsel i 57 % av barnehagene anses derfor ikke kjent eller ikke undersøkt etter anerkjent metode. 80 % av barnehagene oppgir at de har oversikt over de foreldre og barn som ikke trives.

Prosentandelen av dokumenterbar tilfredshet blant foreldrene kunne vært bedre, 73 % av barnehager har benyttet strukturerte spørreskjemaer i tilfredshetsundersøkelsen blant foreldreundersøkelsene. 27 % av barnehagene oppgir at de enten ikke har kartlagt foreldrenes tilfredshet eller har brukt andre metoder.

Det framgår av undersøkelsen at kun 70 % av barnehager oppgir å ha oversikt over foreldre og barn til de som opplever mobbing og vold i barnehage.

Alle barnehagene mener at de har god kompetanse på å oppdage barn som ikke trives og på å tilrettelegge for et godt psykososialt miljø for barna. Tre fjerdedeler av barnehagene er enige i påstanden om at trivselsundersøkelser er viktig tema på foreldremøter, men de fleste barnehagene opplyser at foreldrene er opptatt av barnehagens tilrettelegging av barnas psykososiale miljø.

Barnehagene som fikk tilsynsbesøk, ble valgt ut i fra et ønske om å besøke barnehager med ulik driftsform og med ulik geografisk lokalitet. Det er ikke undersøkt hvorvidt utvalget er representativt for barnehagene i Ringerike for eksempel av hensyn til ansatte tetthet, barn med spesielle behov, alder på barnehagen og styrers ansiennitet.

Begrepet "mobbing" er sentral i denne undersøkelsen, begrepet brukes i barnehagen som en beskrivelse av ikke ønsket samspill mellom barn. Begrepet fant vi i vår undersøkelse ikke var velegnet eller dekkende for de situasjoner der barns interaksjon ikke er til gjensidig glede og aksept. Utfordringene er knyttet til beskrivelsen av at handlingen må ha et moment av bevissthet, en villet adferd, samt at det skal være en form for systematikk og repetisjon i adferden. Det gjenfinnes bare i de største aldersgrupper. For små barn vil negativ adferd overfor et annet barn ikke være preget av bevisst handling eller en villet adferd, den vil ikke fremstå systematisk og vil sjeldent ha et preg av repetisjon.

Barnehagene bruker "trivsel" som kriterium for barnas psykososiale helse og mener at de har god kompetanse på å observere barna og se de barna som ikke trives. Det oppgis også regelmessig (daglig) god kommunikasjon med foreldrene. Observasjon, refleksjon og dialog

Samlerapport - Barnas psykososiale miljø i barnehagen

ble oppgitt som metoder for å registrere og ivareta barnas psykososiale miljø. Barnehagene kunne imidlertid i liten grad vise til registrert erfaringstilbakeføring for å sikre legitimitet. Anvendt metode legger opp til individuelle vurderinger av barna og individuell håndtering av barna ved uønsket adferd. Kompetanseoppbygging i organisasjonen må ta utgangspunkt i barnehagens egne erfaringer fra observasjoner, vurderinger, reaksjonsformer og arbeid. Det er derfor viktig å dokumentere dette utviklingsarbeidet.

Resymé: Tilsynsmyndigheten konkluderer med at anmerkningene funnet ved tilsynsbesøkene ved tre barnehager sannsynligvis er generaliserbare for de øvrige barnehagene i Ringerike. Det presiseres at antakelsen bygger på indikasjoner fra tilsynet.

5. Konklusjon

Det ble under tilsynsbesøkene i de tre barnehager funnet samme type merknader i forhold til Forskrift om miljørettet helsevern i barnehager og skoler m.v.. Undersøkelsen har vist at barnehagene i Ringerike er engasjerte i barnas psykososiale forhold.

Det er imidlertid funnet holdepunkter for å hevde at barnehagene har utfordringer knyttet til etterlevelsen av myndighetskravene.

Tilsynsmyndigheten erfarte at barnehagene har utfordringer i forhold til å etablere et fungerende internkontrollsystem som ivaretar detektering, registrering og håndtering av barn som ikke trives, herunder mobbe- og voldshendelser (Forskrift om miljørettet helsevern i barnehager og skoler § 4) i barnehagene i Ringerike.

Dette er et sentralt element i arbeidet for barnas psykososiale miljø (Forskrift om miljørettet helsevern i barnehager og skoler m.v. § 12).

Tilsynet avdekket at barnehagene i Ringerike ikke har et fungerende styringssystem for å ivareta og integrere brukererfaringer fra foreldre/foresatte og barna (Forskrift om miljørettet helsevern i barnehager og skoler m.v. § 4). Det ble funnet at barnehagene i liten grad kan dokumentere oversikt over barnas trivsel.

Tilsynet finner begrunnet bekymring for om barnehagene i Ringerike ivaretar Forskrift om miljørettet helsevern i barnehager og skoler m.v. (§ 4 og § 12).

De dokumenterte observasjoner er ment å danne grunnlag for barnehagens arbeid med barnas psykososiale arbeidsmiljø.

Tilsynsmyndigheten vurderer med bakgrunn i systemtilsynet at det er grunnlag for følgende konklusjon:

- Barnehagene i Ringerike har i ulik grad utfordringer med oppfyllelse av Forskrift om miljørettet helsevern for barnehager og skoler (§ 4 og § 12).

Tilsynsmyndigheten anbefaler barnehageeiere og -ledere å tydeliggjøre og vektlegge det systematiske arbeide for barnas psykososiale miljø i alle barnehager i kommunen.

Samlerapport - Barnas psykososiale miljø i barnehagen

DEL III: INDIVIDUELLE RAPPORTER

De tre tilsynsførte barnehagene vil motta individuell tilbakemelding.

Vedlegg:

Oversikt over vedlegg:

Vedlegg I: Program fra fagdag, følg linken til kommunens nettside: [informasjonsmote-2192010](#)

Vedlegg II: Spørreundersøkelse / questback:

Vedlegg III: Resultater fordelt på barnehagetype.

Individuelle vedlegg sendt til de aktuelle barnehagene:

Rapport fra systemtilsyn.

Referanser:

- Mykletun, A., Knudsen, A. K., & Mathiesen, K. S. (2009). *Rapport 2009:8 Psykiske lidelser i Norge: Et folkehelseperspektiv*. Folkehelseinstituttet.
- Olweus, D. (1992): *Mobbing i skolen - hva vet vi og hva kan vi gjøre*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sourander, A., Jensen, P., Ronning, J.A., Elonheimo, H., Niemela, S., Helenius, H., Kumpulainen, K., Piha, J., Tamminen, T., Moilanen, I. & Almqvist, F. (2007): *Childhood bullies and victims and their risk of criminality in late adolescence - The Finnish from a boy to a man study*. Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine, 161(6): p. 546-552.
- Kunnskapsdepartementet (2011): *Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver*.
- Utdanningsdirektoratet (2012): *Barnas trivsel – voksnes ansvar. Forebyggende arbeid mot mobbing starter i barnehagen*.
- Sosial- og helsedirektoratet, Kunnskapsdepartementet og Norsk forum for bedre innemiljø for barn (NFBIB) (udatert): *Helse, miljø og trivsel i barnehagen*.

Samlerapport - Barnas psykososiale miljø i barnehagen

Vedlegg III

Resultater fordelt på type barnehage

Familiebarnehagene

Antall svar: 6 av 7

Antall barn: 49

4 (67 %) oppgir å ha kartlagt barnas trivsel de to siste årene, 2 (33 %) av disse har brukt et strukturert skjema

4 (67 %) oppgir å ha oversikt over barn som ikke trives i barnehagen

4 (67 %) oppgir å ha oversikt over barn som opplever seg mobbet eller utsatt for vold i barnehagen

4 (67 %) oppgir å ha kartlagt foreldrenes tilfredshet i løpet av de to siste årene, 3 (50 %) opplyser ha brukt et strukturert spørreskjema

3 (50 %) oppgir å ha oversikt over foreldre og barn til de som ikke er tilfreds.

3 (50 %) oppgir at de har oversikt over foreldre og barn til de som melder om mobbing og vold. En har ikke svart.

Alle (100 %) er enige i påstanden om å ha god kompetanse på å oppdage de barna som ikke trives i barnehagen

Alle (100 %) er enige i påstanden om å ha god kompetanse på å legge til rette for et godt psykososialt miljø for barna.

5 (83 %) er enige i påstanden om at trivselsundersøkelser er viktig tema på foreldremøter.

Alle (100 %) er enige i påstanden om at foreldrene er opptatt av barnehagens tilrettelegging av barnas psykososiale miljø.

Samlerapport - Barnas psykososiale miljø i barnehagen

Private barnehager:

Antall svar: 13 av 13

Antall barn: 715

9 (69 %) oppgir å ha kartlagt barnas trivsel de to siste årene, 6 (46 %) har brukt et strukturert skjema.

11 (85 %) oppgir å ha oversikt over barn som ikke trives i barnehagen

11 (85 %) oppgir å ha oversikt over barn som opplever seg mobbet eller utsatt for vold i barnehagen

13 (100 %) oppgir å ha kartlagt foreldrenes tilfredshet i løpet av de to siste årene, 12 (92 %) har brukt strukturert spørreskjema

10 (77 %) oppgir å ha oversikt over foreldre og barn til de som ikke er tilfreds.

10 (77 %) oppgir å ha oversikt over foreldre og barn til de som melder om mobbing og vold. En har ikke svart.

Alle (100 %) er enige i påstanden om å ha god kompetanse på å oppdage de barna som ikke trives i barnehagen

Alle (100 %) er enige i påstanden om å ha god kompetanse på å legge til rette for et godt psykososialt miljø for barna.

11 (85 %) er enige i påstanden om at trivselsundersøkelser er viktig tema på foreldremøter.

12 (92 %) er enige i påstanden om at foreldrene er opptatt av barnehagens tilrettelegging av barnas psykososiale miljø.

Samlerapport - Barnas psykososiale miljø i barnehagen

Kommunal barnehage:

Antall svar: 11 av 11

Antall barn: 616

8 (73 %) barnehager oppgir å ha kartlagt barnas trivsel de to siste årene, 5 (46 %) har brukt et strukturert skjema.

9 (82 %) barnehager oppgir å ha oversikt over barn som ikke trives i barnehagen

6 (55 %) barnehager oppgir å ha oversikt over barn som opplever seg mobbet eller utsatt for vold i barnehagen

7 (64 %) barnehager oppgir å ha kartlagt foreldrenes tilfredshet i løpet av de to siste årene, 5 (46 %) opplyser å ha brukt et strukturert spørreskjema

9 (82 %) barnehager oppgir å ha oversikt over foreldre og barn til de som ikke er tilfreds. En har ikke svart.

8 (73 %) barnehager oppgir at de har oversikt over foreldre og barn til de som melder om mobbing og vold.

Alle (100 %) er enige i påstanden om å ha god kompetanse på å oppdage de barna som ikke trives i barnehagen.

Alle (100 %) er enige i påstanden om å ha god kompetanse på å legge til rette for et godt psykososialt miljø for barna.

8 (73 %) er enige i påstanden om at trivselsundersøkelser er viktig tema på foreldremøter.

Alle (100 %) er enige i påstanden om at foreldrene er opptatt av barnehagens tilrettelegging av barnas psykososiale miljø.